

УДК 351:86:342.7:342.34:614.2:355.45(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12\(22\)-1329-1344](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-1329-1344)

Рижов Ігор Миколайович доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8009-5895>

Ящук Петро Володимирович старший викладач кафедри Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка, голова Правління громадської організації «Асоціація лікарів Хмельниччини», керівник Науково-практичного центру «Вітальна безпека», м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0009-9367-0604>

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА У ПРАВОЗАХИСНІЙ ПАРАДИГМІ: МЕХАНІЗМИ ГАРАНТУВАННЯ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ'Я ТА ГІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

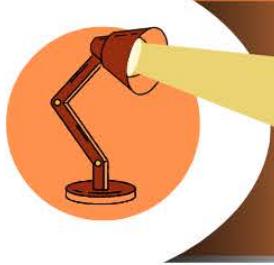
Анотація. У статті розкривається концепція вітальної безпеки як нової інтегральної правозахисної основи, що поєднує у собі норми міжнародного та національного права у сфері прав людини, стандарти охорони здоров'я та підходи сучасної безпекової політики. Особлива увага приділяється базовим правам — праву на життя, здоров'я та гідність — які в умовах воєнного стану набувають особливої ваги й потребують комплексного механізму захисту.

У дослідженні запропоновано систему індикаторів “вітальної уразливості”, що дозволяють оцінювати рівень доступу населення до критичних послуг: медичної допомоги, безпечного укриття, достовірної інформації та психологічної підтримки. На основі цих індикаторів визначаються алгоритми реагування для державних структур, органів місцевого самоврядування та провайдерів соціально-медичних послуг.

Окремий акцент зроблено на проблемі вторинної віктимізації, яка виникає внаслідок недостатнього врахування правових гарантій, недосконалості процедур чи відсутності міжвідомчої координації. Запропонована модель вітальної безпеки спрямована на запобігання таким ризикам шляхом використання й подальшого розвитку правозахисних протоколів, орієнтованих на людину, які вже застосовувалися раніше та довели свою ефективність, але в нових умовах воєнного стану потребують удосконалення й оновлення.

Узагальнюючи викладене, вітальна безпека розглядається як стратегічний ресурс підвищення стійкості громад, що забезпечує збереження життя та гідності людини, підсилює довіру до інституцій і формує нові орієнтири державної та суспільної політики у сфері прав людини й безпеки. Представлені у статті підходи можуть бути застосовані як у національних, так і в міжнародних

контекстах для розробки практичних рішень щодо захисту населення від комплексних загроз. Запропонована концептуальна основа створює підґрунтя для міждисциплінарного діалогу, розробки ефективних протоколів реагування та зміцнення гуманітарно-правових засад у сфері гарантування прав людини.

Ключові слова: вітальна безпека, права людини, гідність, воєнний стан, правозахисна концепція, вітальна уразливість, вторинна віктимізація.

Ryzhov Igor Mykolaiovych Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-8009-5895>

Yashchuk Petro Volodymyrovych Senior Lecturer at the Department of the Khmelnytskyi Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after Anatolii Nazarenko, Chair of the Board of the NGO "Association of Doctors of Khmelnytskyi," Head of the Scientific and Practical Center "Vital Security," Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0009-9367-0604>

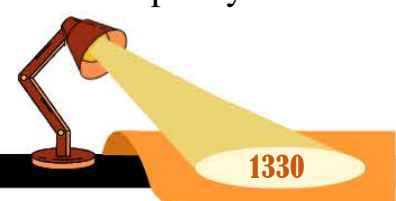
VITAL SECURITY IN THE HUMAN RIGHTS PARADIGM: MECHANISMS FOR ENSURING LIFE, HEALTH, AND DIGNITY UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article explores the concept of vital security as a new integrative human rights-based framework that unites international and national human rights norms, healthcare standards, and contemporary security policy approaches. Special attention is devoted to the fundamental rights—the right to life, health, and dignity—which, under martial law, acquire particular significance and require a comprehensive protection mechanism.

The study proposes a system of “vital vulnerability” indicators that enable assessment of the population’s access to critical services, including medical care, safe shelter, reliable information, and psychological support. These indicators serve as the basis for developing response algorithms for state institutions, local self-government bodies, and providers of social and medical services.

A separate focus is placed on the issue of secondary victimization, which arises from insufficient consideration of legal guarantees, procedural shortcomings, or lack of interagency coordination. The proposed model of vital security aims to prevent such risks by applying and further developing human-centered protection protocols that have previously demonstrated effectiveness but require refinement and modernization under contemporary conditions of martial law.

Summarizing the above, vital security is conceptualized as a strategic resource for strengthening community resilience. It ensures the preservation of life and human dignity, enhances trust in institutions, and shapes new orientations in state and public policy in the field of human rights and security. The approaches presented in the article

may be applied both nationally and internationally for designing practical solutions to protect the population from complex threats. The proposed conceptual framework provides a foundation for interdisciplinary dialogue, the development of effective response protocols, and the reinforcement of humanitarian and legal safeguards in the sphere of human rights protection.

Keywords: vital security, human rights, dignity, martial law, human-rights-based approach, vital vulnerability, secondary victimization.

Вступ

Сучасні реалії воєнного стану загострюють фундаментальне питання захисту базових прав людини, насамперед права на життя, здоров'я та гідність, закріплених у міжнародних та національних актах у сфері прав людини [1; 2; 4; 5; 21]. Ці права у ситуації масштабних збройних конфліктів набувають особливого значення, адже від їх забезпечення залежить не лише індивідуальне виживання, а й суспільна стійкість, довіра громадян до державних інституцій і здатність держави виконувати свої конституційні функції. Збереження життя та гідності людини стає ключовим маркером ефективності державної політики та основним критерієм легітимності будь-якої влади.

Традиційні механізми правового регулювання та безпекового реагування, що були дієвими у відносно стабільних умовах, виявляють свою обмеженість у протистоянні сучасним багатовимірним загрозам. Це стосується не лише воєнних дій як таких, а й широкого спектра кризових явищ, що охоплюють гуманітарний, медичний, інформаційний та психологічний виміри [9–11; 13]. Війна змінює саму природу викликів, перетворюючи безпеку з абстрактної категорії у практичне завдання з порятунку життя, організації доступу до медичних ресурсів, підтримки психоемоційної рівноваги та забезпечення належних умов існування навіть у надзвичайних ситуаціях.

За таких обставин постає нагальна потреба у формуванні нових концептуальних підходів до безпеки, здатних забезпечити цілісність та взаємодоповнюваність різних систем захисту. Йдеться про інтеграцію правових норм, стандартів охорони здоров'я та інструментів безпекової політики в єдину функціональну систему, що відповідає сучасним підходам до human security [9; 10]. Такою концептуальною основою постає концепція **вітальної безпеки**, яка визначає життя, здоров'я та гідність людини як ключові цінності, що повинні гарантуватися комплексно — через юридичні гарантії, інституційні механізми та практичні протоколи реагування [25–28].

Відмінність цього підходу полягає у відході від традиційних моделей безпеки, зорієнтованих переважно на військово-політичний вимір, і переході до комплексного бачення, що охоплює гуманітарні, соціальні та правозахисні аспекти [10]. Вітальна безпека переносить акцент на людину як центральний об'єкт захисту, її базові потреби, які в умовах війни набувають екзистенційного

характеру. Право на медичну допомогу, доступ до укриття, достовірної інформації та психологічної підтримки постає не як другорядне завдання, а як основа виживання і гарантія людської гідності [11–13; 28].

У підсумку, концепція вітальної безпеки не лише формує нову рамку для переосмислення механізмів захисту прав людини, але й створює основу для **міждисциплінарного діалогу**, у якому право, медицина та безпекові практики поєднуються задля спільної мети — збереження життя та гідності особи [25–27]. Цей підхід відкриває шлях до стратегічного переосмислення державної політики у сфері безпеки, орієнтованої на людину як на найвищу соціальну цінність, і дозволяє закласти підвалини для підвищення суспільної стійкості в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій [22; 27; 28].

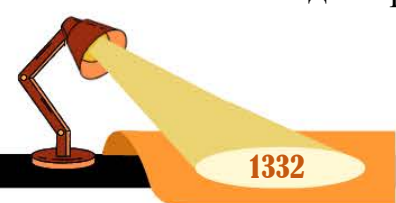
Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика захисту життя, здоров'я та гідності людини в умовах багатовимірних загроз активно розробляється у сучасній міжнародній та національній науковій традиції. Провідне місце у формуванні концептуальної основи належить дослідженням у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, зокрема положенням Загальної декларації прав людини (1948 р.) та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), які визначають непорушність права на життя як фундаментальної передумови існування людини й держави [1–3]. Значний доробок становлять матеріали Ради Європи та ЄСПЛ, що окреслюють механізми забезпечення гідності, свободи та недоторканності особи в умовах надзвичайних ситуацій [4; 19].

Суттєвий вплив на сучасні підходи до розуміння безпеки мало формування парадигми *human security*, запропонованої у доповідях Програми розвитку ООН та Комісії з питань людської безпеки [9; 10]. Ця концепція розширила традиційні рамки безпеки, акцентувавши на необхідності поєднання правових, соціальних, економічних і гуманітарних складових захисту людини. Саме багатовимірність цього підходу стала одним із ключових методологічних орієнтирів для подальших досліджень у сфері життєзбереження, стійкості та гуманітарного реагування.

У сфері медичної допомоги та функціонування систем екстреної медицини значний внесок зроблено Всесвітньою організацією охорони здоров'я, яка запропонувала концептуальні моделі систем екстреного реагування та стандарти якості невідкладної допомоги [13–16]. Окремі аспекти оптимізації медичної інфраструктури в умовах криз проаналізовано у працях Hansen K., Böbel S. та ін., де наголошено на зв'язку між якістю екстреної допомоги, швидкістю реагування та здатністю держави забезпечувати гідність і життя громадян [15; 16].

Важливий блок сучасних досліджень присвячений проблемі психологічної підтримки населення, що відображено у рекомендаціях IASC та ВООЗ щодо психосоціальної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій [12; 13]. У цих роботах підкреслюється, що психологічна стабільність є невід'ємною складовою життєздатності людини та ключовим елементом подолання кризових наслідків, особливо для вразливих груп населення.

На окрему увагу заслуговує науковий напрям, присвячений феномену вторинної віктимізації. Праці Orth U., Campbell R. та Raja S. демонструють, що взаємодія постраждалих з інституціями може створювати додаткові бар'єри, поглиблюючи психологічну травму та підриваючи довіру до держави [17; 18]. Цей напрям є методологічним підґрунтям для формування оновлених правозахисних підходів, орієнтованих на мінімізацію інституційно зумовлених страждань.

Українські наукові джерела також роблять вагомий внесок у розвиток концепції вітальної безпеки. У працях П. Ящука — «Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій», «Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори та політики забезпечення», «Стійкість у системі національної безпеки: концепція вітальної компоненти та вітальної безпеки», та практичний poradnik «Вітальна безпека вразливих верств населення в умовах загроз терористичного характеру та інших форм насильства: практичний poradnik» — запропоновано системну модель вітальної безпеки як інтегрального механізму захисту життя, здоров'я та гідності особи [25–28]. Ці роботи формують наукову основу для української школи досліджень у сфері життєзбереження, поєднуючи правові, медичні та гуманітарні підходи.

Разом з тим аналіз літератури свідчить про наявність прогалин, пов'язаних з недостатньою інтеграцією правозахисних, медичних та безпекових механізмів у єдину концептуальну рамку. Більшість досліджень розглядає окремі аспекти безпеки, проте комплексний підхід, орієнтований на поєднання прав людини, здоров'я, інституційної стійкості та запобігання вторинній віктимізації, представлений обмежено. Окреслену прогалину заповнює дослідження, присвячене вітальній безпеці у правозахисній парадигмі, яке пропонує інтегративну модель і нову методологічну основу для формування політик захисту людини в умовах воєнного стану.

Теоретико-правові засади

Розгляд вітальної безпеки у контексті сучасних викликів воєнного стану у цьому вимірі передбачає вихід за межі усталених теоретичних моделей безпеки, що традиційно акцентувалися на військових чи політичних аспектах, та наближає її до парадигми human security і вітальної безпеки, розробленої у попередніх дослідженнях [9; 10; 25–27]. На відміну від класичних підходів, які зводили проблему захисту до оборони територій, підтримання державного суверенітету або нейтралізації воєнних загроз, вітальна безпека фокусується на людині як центральному суб'єкті та найвищій соціальній цінності, що потребує комплексного правового, медичного й соціального захисту.

Сучасні підходи до оцінки загроз і формування політик захисту людини все частіше ґрунтуються на міждисциплінарних моделях, що виходять за межі суто військових чи економічних параметрів. Особливого значення набувають дослідження, розроблені в межах концепції людської безпеки (human security),

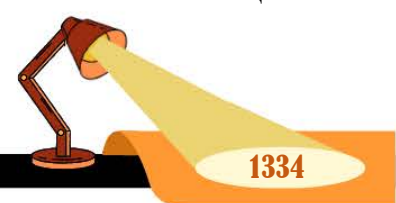
яка передбачає багатовимірний підхід до захищеності людини, охоплюючи фізичний, соціальний, економічний, екологічний, інформаційний і політичний виміри [9; 10]. Зазначений підхід акцентує на пріоритеті людського життя як центральної цінності та орієнтує державну політику на створення умов, у яких кожна особа може зберегти свою життєздатність, гідність і свободу в умовах зростаючих ризиків та нестабільності [9; 10; 25–27].

Це зумовлює потребу у поєднанні міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини, національних конституційних гарантій, медико-соціальних норм і сучасних підходів безпекової політики в єдину концептуальну основу, під якою слід розуміти узгоджений методологічний каркас, що окреслює напрям дій та орієнтири для подальшої розробки й практичного впровадження нових рішень у сфері захисту життя, здоров'я та гідності людини [1–4; 9–11].

У науковому та практичному вимірах вітальна безпека ґрунтується на кількох ключових засадах. Насамперед вона інтегрує норми міжнародного гуманітарного та правозахисного права, які визначають непорушність права на життя, заборону катувань і нелюдського поводження, гарантії доступу до медичної допомоги навіть у період збройних конфліктів [1–4; 19]. Зокрема, положення Загальної декларації прав людини (1948 року), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 року), Женевських конвенцій (1949 року) та Європейської конвенції з прав людини (1950 року) окреслюють міжнародно-правову основу, що зобов'язує державу забезпечувати збереження життя та гідності особи навіть у надзвичайних обставинах [1–4; 19].

Крім того, концепція вітальної безпеки спирається на національні правові норми, які конкретизують міжнародні стандарти у внутрішньому правопорядку. В Україні це насамперед Конституція, яка у статті 3 проголошує життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю, а у статті 27 гарантує право кожного на життя та обов'язок держави його захищати, а також спеціальні закони у сфері воєнного стану, національної безпеки, охорони здоров'я та соціальних послуг [5; 21–24]. Законодавчі акти у сфері охорони здоров'я, цивільного захисту та національної безпеки формують нормативне середовище, у якому вітальна безпека отримує практичне втілення [6; 21–23]. У такий спосіб вона виступає не абстрактною категорією, а конкретним орієнтиром для правотворчості й правозастосування.

Далі вітальна безпека інтегрує стандарти охорони здоров'я, які визначають медицину не лише як сферу соціальної політики, а й як елемент системи безпеки. Охорона здоров'я в умовах війни постає подвійним явищем: з одного боку — як критична інфраструктура, що підлягає особливому захисту, а з іншого — як активний суб'єкт забезпечення життєдіяльності, здатний запобігати епідеміям, надавати невідкладну допомогу та підтримувати психологічну стійкість населення [11–16; 23]. Цей медичний вимір суттєво розширює правозахисний потенціал вітальної безпеки, надаючи їй практичного спрямування.

Ще один аспект: концепція вітальної безпеки включає сучасні підходи безпекової політики, що враховують не лише воєнні чи політичні загрози, а й комплексні ризики — гуманітарні, екологічні, техногенні, інформаційні. В умовах воєнного стану особливої ваги набуває питання інформаційної безпеки, оскільки доступ до правдивих даних є передумовою збереження життя і зниження панічних настроїв [10; 11; 20]. Безпекова політика у цьому сенсі має базуватися не на обмеженні прав, а на їхньому реальному забезпеченні через превентивні та адаптивні механізми [22; 27].

На цьому тлі багатовимірність підходу дає підстави говорити про нову парадигму міждисциплінарного захисту, де право, медицина та безпекові технології взаємодіють як рівноправні складові [25–27]. Вітальна безпека відрізняється від традиційних моделей тим, що її кінцевою метою є не лише стабільність держави чи територіальна цілісність, а передусім збереження життя, здоров'я та гідності конкретної людини [5; 9]. Вона не замінює існуючі концепції, а доповнює й узгоджує їх у ширшій правозахисній площині, що відповідає сучасним міжнародним тенденціям переорієнтації безпеки на людину (human security) [9; 10; 25].

Враховуючи викладені положення, можна стверджувати, що теоретико-правові засади вітальної безпеки окреслюють її як інтегральний механізм, у якому міжнародні зобов'язання держави, національні правові гарантії, медичні стандарти та безпекові практики зливаються у цілісну систему [1–6; 11–16]. Зазначена концептуальна основа забезпечує не лише юридичне підґрунтя для захисту прав людини у воєнних умовах, а й формує практичні орієнтири для органів влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства [21–24; 28]. Завдяки такій інтеграції вітальна безпека стає ефективним інструментом протидії багатовимірним загрозам і водночас новим стратегічним ресурсом розвитку держави та суспільства, адже забезпечує узгодженість правових, медичних та соціальних механізмів, формує довіру до інституцій і закладає підвалини для стійкого гуманітарного та безпекового розвитку [25–28].

Індикатори вітальної уразливості

Ключовим елементом концепції вітальної безпеки є розробка та застосування системи індикаторів “вітальної уразливості”, які дозволяють оцінити не декларативний, а реальний стан забезпечення прав людини у кризових умовах [25–28]. Порівняно із загальними статистичними даними, що часто відображають ситуацію у відсотках чи середніх показниках, індикатори вітальної уразливості спрямовані на виявлення конкретних «вузьких місць» у доступі населення до критично важливих послуг. Їх застосування дає змогу переходити від абстрактних концептуальних дискусій до практичного вимірювання ступеня захищеності окремої особи й громади в цілому.

Першим і базовим індикатором виступає **своєчасна та якісна медична допомога**. Вона включає доступність екстреної медичної допомоги, можливість

отримання необхідних лікарських засобів, а також надання спеціалізованої допомоги особам із хронічними захворюваннями чи пораненнями [13–16; 23]. У воєнних умовах цей індикатор має особливе значення, оскільки затримка у наданні допомоги навіть на кілька годин може коштувати життя. Наявність або відсутність такої допомоги стає прямим критерієм оцінки ефективності системи вітальної безпеки [11; 13; 28].

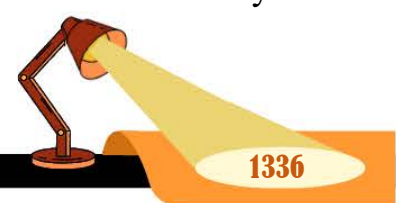
Наступним визначальним показником є наявність безпечного укриття під час обстрілів чи евакуації. Цей індикатор вимірює не лише фізичну наявність сховищ чи захисних споруд, а й їхню відповідність стандартам безпеки, місткість та доступність для маломобільних груп населення [6; 7; 11]. Особливої актуальності набуває організація евакуації в умовах активних бойових дій: від того, наскільки своєчасно та впорядковано вона здійснюється, залежить рівень людських втрат і довіра населення до органів влади [21; 22].

Ще одним показником є забезпечення достовірною та оперативною інформацією. У ситуації воєнних дій інформація стає не менш важливою, ніж фізичні ресурси. Вчасне отримання вказівок про небезпеку, маршрути евакуації, доступ до медичних і гуманітарних послуг безпосередньо впливає на здатність людини ухвалювати правильні рішення та зберігати життя [10; 11]. При цьому відсутність або викривлення інформації породжує паніку, дезорієнтацію та підвищує рівень уразливості. Тому прозора та достовірна комунікація від державних і місцевих органів влади є необхідною складовою вітальної безпеки [22; 27].

Окремим важливим індикатором є доступ до психологічної підтримки, необхідної для подолання стресу та травм. Війна супроводжується масовими випадками психологічних травм, посттравматичного стресового розладу, втрати близьких і майна. Наявність фахових програм психосоціальної допомоги, гарячих ліній, груп підтримки та психологічного супроводу має прямий вплив на збереження гідності особи та її здатності до самозбереження [12; 13; 28]. Ігнорування цього аспекту призводить до довгострокових негативних наслідків для суспільства, включно з соціальною дезадаптацією та зростанням рівня насильства.

Індикатори вітальної уразливості мають подвійну функцію. З одного боку, вони виконують аналітичне завдання: допомагають дослідникам, правозахисним інституціям та органам державної влади об'єктивно оцінювати рівень безпеки та визначати зони ризику [25–27]. З іншого боку, їхня практична функція полягає у створенні підґрунтя для формування алгоритмів реагування. Завдяки цим індикаторам органи влади, органи місцевого самоврядування та провайдери соціально-медичних послуг отримують інструмент для планування конкретних дій — від забезпечення лікарнями необхідними медикаментами до організації доступних укриттів і впровадження програм психологічної підтримки [6; 11–13; 28].

Як наслідок, система індикаторів вітальної уразливості не лише відображає стан суспільної безпеки, але й виступає інструментом підвищення її ефектив-

ності [25–27]. Вона дозволяє формувати цілеспрямовану політику, що враховує потреби найбільш вразливих груп населення, а також запобігає ризикам повторного травмування та інституційно зумовлених страждань [24; 28]. Тому ці індикатори мають стати ключовою складовою у практичному втіленні концепції вітальної безпеки та визначати пріоритети у діяльності держави й громадянського суспільства [22; 27].

Неповне врахування цих індикаторів у практиці державних та муніципальних інституцій часто призводить до виникнення специфічного феномена — вторинної віктимізації постраждалих, яка й потребує окремого аналізу.

Проблема вторинної віктимізації

У межах дослідження вітальної безпеки особливу увагу привертає феномен вторинної віктимізації, який є складним соціально-правовим явищем та відображає не лише недосконалість системи захисту, але й її неспроможність у повній мірі відповідати на базові потреби людини у кризових умовах [17; 18]. На відміну від первинної віктимізації, що зумовлена безпосередніми діями агресора чи стихійним характером загрози, вторинна віктимізація виникає у процесі взаємодії постраждалих із державними органами, медичними чи соціальними установами, правоохоронними структурами [17]. Її причиною є не зовнішня агресія, а внутрішні організаційні виклики та інституційні обмеження, що потребують узгодженості різних механізмів і поступового розвитку системи захисту прав людини [21; 24].

Найбільш поширеними проявами вторинної віктимізації є бюрократичні бар'єри. Відмова у медичній допомозі через відсутність потрібних довідок, вимога підтвердних документів у ситуації, коли людина втратила житло або майно, створюють додаткові страждання та підривають довіру до інституцій [18]. Іншим прикладом є затягування евакуаційних заходів, що призводить до загибелі людей чи ускладнень для вразливих груп населення, особливо для осіб з інвалідністю або тяжкими захворюваннями. Також поширеним є ігнорування потреб хронічно хворих, коли відсутність безперервного лікування чи медикаментозного забезпечення фактично позбавляє людину права на життя і здоров'я [13; 23].

Особливу загрозу вторинна віктимізація становить для **вразливих категорій населення**: дітей, літніх людей, жінок, осіб із психічними чи фізичними розладами [11; 12]. Для цих груп повторна травматизація часто має довгострокові наслідки, спричиняючи глибокі психологічні кризи та соціальну ізоляцію [17; 18]. У результаті, вторинна віктимізація не лише завдає шкоди окремій особі, але й підриває колективну стійкість громади, оскільки формує відчуття безпорадності та недовіри до державних інституцій.

Отже, проблема вторинної віктимізації виходить за межі суто гуманітарної чи соціальної сфери та набуває правозахисного виміру [17; 19]. Вона демонструє, що навіть за наявності розвиненої системи законодавчих гарантій права людини

залишаються нереалізованими через відсутність дієвих механізмів їх практичного забезпечення [5; 21–24]. Це підтверджує необхідність вироблення та поетапного впровадження комплексних організаційно-правових і соціальних механізмів, спрямованих на мінімізацію ризиків повторної травматизації постраждалих та створення для них більш захищеного середовища [12; 28].

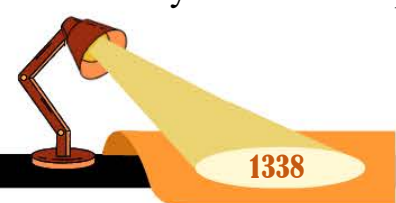
З огляду на це, концепція вітальної безпеки пропонує модель мінімізації ризиків повторної травматизації, спираючись як на вже наявні правозахисні підходи, так і на нові інституційні рішення [17; 18; 25–28]. Центральним інструментом цієї моделі залишаються правозахисні протоколи, орієнтовані на людину, які і раніше застосовувалися у практиці захисту прав, проте у межах вітальної безпеки вони набувають цілісного характеру, узгодженості між відомствами та спрямованості на потреби найбільш вразливих груп [25–28]. Зазначене дозволяє поєднати попередній досвід з оновленими механізмами, створюючи більш стійку і гуманітарно-орієнтовану систему реагування. Вони передбачають спрощення адміністративних процедур, оперативність реагування на запити постраждалих, забезпечення міжвідомчої координації та створення ефективних каналів комунікації між громадянами й органами влади [21; 24]. Такий підхід дозволяє зосередити увагу не на формальних аспектах, а на потребах людини, що відповідає принципу пріоритету життя та гідності як найвищих соціальних цінностей [1; 5].

Більше того, інтеграція цих протоколів у діяльність державних структур та місцевого самоврядування сприяє формуванню нової культури інституційної відповідальності, коли державні служби розглядають себе не як контролюючі органи, а як захисники і партнери людини у складних життєвих ситуаціях [22; 27]. Це, своєю чергою, посилює довіру громадян до інституцій та формує підґрунтя для підвищення суспільної стійкості в умовах воєнного стану [25–28].

Тож вторинна віктимізація є серйозним викликом у системі захисту прав людини, що проявляється через неефективність процедур та байдужість окремих інституцій [17; 18]. Її подолання можливе лише за умови комплексного впровадження концепції вітальної безпеки, яка ставить людину в центр безпекової політики [25–27]. Розроблення та реалізація правозахисних протоколів, орієнтованих на практичні потреби постраждалих, здатні мінімізувати ризики повторної травматизації, забезпечити належний рівень правових і соціальних гарантій та сформувати ефективну модель міждисциплінарного захисту, що відповідатиме сучасним викликам [21–24; 28].

Вітальна безпека як стратегічний ресурс

У сучасних умовах воєнного стану та багатовимірних кризових викликів вітальна безпека постає не лише як концептуальна категорія чи аналітичний інструмент, але й як стратегічний ресурс, що визначає перспективи розвитку держави та суспільства [25–27]. Її стратегічність полягає у здатності забезпечувати базові права та свободи людини — право на життя, здоров'я і гідність —

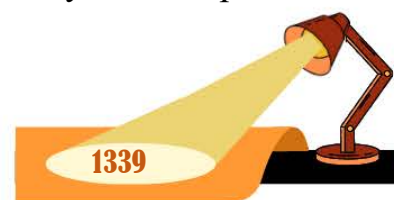
у поєднанні з формуванням нових орієнтирів для державної політики та громадських ініціатив [1; 5; 22].

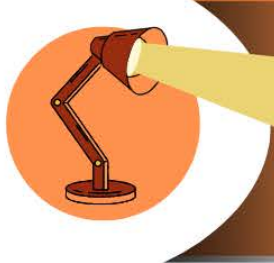
Передусім вітальна безпека виконує подвійну функцію. По-перше, вона гарантує збереження життя та гідності особи, створюючи умови для реалізації прав людини навіть у надзвичайних ситуаціях [1–4; 19]. Це стосується не лише безпосереднього фізичного виживання, а й забезпечення належної якості життя через доступ до медичних, соціальних та психологічних послуг [11–13; 28]. По-друге, вітальна безпека сприяє формуванню довіри до інституцій, що має вирішальне значення для стабільності суспільства у періоди воєнних загроз та кризових трансформацій [22; 27]. Довіра до держави, місцевого самоврядування та громадських організацій є чинником, що консолідує зусилля суспільства і забезпечує його здатність до колективного самозбереження.

Важливо підкреслити, що вітальна безпека не обмежується роллю механізму реагування на кризові ситуації. Вона також виступає орієнтиром для формування політики розвитку, у центрі якої перебуває людина, що узгоджується з підходами *human development* і *human security* [9; 10]. Окреслений підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям, де **концепція *human security*** поступово витісняє традиційно державоцентричні моделі безпеки, надаючи пріоритет саме людському виміру. В українському контексті це означає переосмислення політики національної безпеки у напрямку більш тісної інтеграції правозахисних, соціальних та гуманітарних підходів [22; 27].

Вітальна безпека як стратегічний ресурс виявляє себе також у сфері підвищення стійкості громад. Громади, які мають доступ до належної медичної інфраструктури, ефективних систем оповіщення та укриття, механізмів психологічної підтримки, здатні не лише пережити кризу, але й швидко відновити функціонування після її завершення [6; 11–13; 28]. У цьому сенсі вітальна безпека стає чинником соціальної інтеграції та солідарності, оскільки сприяє формуванню практики взаємної підтримки, відповідальності та колективної турботи [25–27].

Додатковим важливим аспектом є інституційна довіра. У кризових умовах держава часто стикається з викликом легітимності: якщо громадяни не отримують очікуваного захисту, знижується рівень довіри, зростає соціальне напруження та підвищується ризик дестабілізації [20; 22]. Натомість ефективна реалізація концепції вітальної безпеки здатна підвищити легітимність влади та зміцнити відносини між державою й громадянським суспільством [25–27]. Це створює основу для суспільного договору нового типу, де головним зобов'язанням держави є забезпечення життя і гідності, а відповіддю суспільства стає підтримка реформ і посилення довіри до інституцій. У цьому контексті важливо не лише впроваджувати практичні механізми, а й системно вивчати проблематику вітальної безпеки, напрацьовувати наукові підходи, розробляти та подавати законодавчі пропозиції, спрямовані на вдосконалення існуючих норм

[21–24; 27]. Такий процес поєднання наукового аналізу, правотворчої ініціативи та суспільної підтримки забезпечує плавний розвиток правозахисної політики й формування цілісної системи гарантій, зорієнтованих на людину [25–28].

Водночас вітальна безпека має значний міжнародний вимір. Для України, яка інтегрується в європейський та глобальний безпековий простір, демонстрація ефективної моделі вітальної безпеки може стати прикладом для інших держав, що переживають збройні конфлікти чи гуманітарні кризи [9; 10; 19]. Це сприятиме посиленню міжнародної співпраці, обміну практиками та залученню ресурсів для відновлення і розвитку. З цієї перспективи вітальна безпека стає не лише внутрішнім ресурсом, але й зовнішньополітичним інструментом, що формує імідж держави як відповідального учасника міжнародного співтовариства [19; 20; 25–27].

Аналіз наведених фактів дає підстави стверджувати, що вітальна безпека у сучасних умовах воєнного стану набуває рис стратегічного ресурсу багаторівневої дії. Вона забезпечує виживання та гідність людини, підвищує довіру до інституцій, зміцнює стійкість громад і формує нові напрями державної політики [22; 27; 28]. Усе це виводить її за межі допоміжного механізму кризового реагування та перетворює на універсальний орієнтир розвитку, здатний визначати вектори державної та суспільної трансформації [9; 10; 25–27].

Висновки

Аналіз концепції вітальної безпеки в умовах воєнного стану дозволяє стверджувати, що вона постає як новий, багатовимірний та інтегративний підхід до захисту людини. Її унікальність полягає у здатності поєднувати правозахисні механізми, медичні стандарти та безпекові інструменти в єдину систему, орієнтовану на людину як на найвищу соціальну цінність [1–4; 11–16; 25–27]. Це відкриває можливості для переосмислення традиційних моделей безпеки, які були зосереджені переважно на захисті державних інтересів, і переносить акцент на пріоритетність життя, здоров'я та гідності конкретної особи [5; 9; 10].

Відповідно, запропонована концептуальна основа вітальної безпеки формує підґрунтя для створення національних стратегій, спрямованих на забезпечення гарантованого доступу до критично важливих послуг. Йдеться про медичну допомогу, систему укриттів, інформаційну безпеку та психологічну підтримку, які в умовах війни набувають статусу життєво необхідних [6; 11–13; 28]. Разом із цим, така основа може стати ефективним методологічним інструментом для органів влади та місцевого самоврядування, оскільки дозволяє вибудовувати політику, що враховує як макрорівневі виклики, так і потреби окремих вразливих груп населення [21–24; 27].

Важливим результатом впровадження концепції вітальної безпеки стане зменшення масштабів вторинної віктимізації, яка є однією з найбільш болючих проблем у кризових умовах [17; 18]. Правозахисні протоколи, орієнтовані на людину, дозволять усунути бюрократичні бар'єри, підвищити швидкість і якість

реагування інституцій та гарантувати, що жодна особа не буде повторно травмована через недосконалість процедур [21; 24; 25–28]. Очікуваний наслідок полягатиме не лише у зменшенні соціальної напруги, а й у формуванні культури інституційної відповідальності [22; 27].

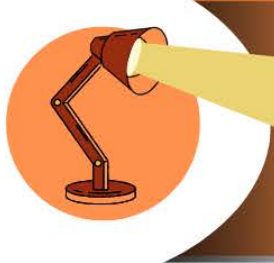
Окрім внутрішнього виміру, вітальна безпека має й важливий **міжнародний потенціал**. Вона може слугувати концептуальною платформою для міждержавного діалогу щодо універсальних стандартів захисту людини в умовах війни та інших кризових ситуацій [9; 10; 19]. Інтеграція цього підходу в міжнародні політики посилить гуманітарний вимір безпеки та сприятиме формуванню глобальних практик, орієнтованих на людину [1–4; 19; 25–27].

У підсумку практична реалізація вітальної безпеки дозволить не лише оптимізувати роботу державних та громадських інституцій, а й закладе підвалини для нової моделі суспільного розвитку, у центрі якої — людина та її невід’ємні права [5; 22; 27; 28]. Надалі це сприятиме зміцненню національної стійкості, підвищенню довіри до інституцій та утвердженню в суспільній свідомості пріоритетності найвищих соціальних цінностей — життя, здоров’я та гідності людини [1; 3; 5; 25–27].

Література:

1. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. Paris: UN General Assembly, 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Дата звернення: 09.12.2025).
2. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights. New York: UN General Assembly, 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (Дата звернення: 09.12.2025).
3. International Committee of the Red Cross. The Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva: ICRC, 2010. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> (Дата звернення: 09.12.2025).
4. Council of Europe. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950 (із змінами). URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (Дата звернення: 09.12.2025).
5. Конституція України: Прийнята 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (Дата звернення: 09.12.2025).
6. Кодекс цивільного захисту України. Київ, 2012 (в редакціях зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (Дата звернення: 09.12.2025).
7. Geneva Academy / ICRC. Code of Civil Protection of Ukraine (2012). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/code-civil-protection-ukraine-2012> (Дата звернення: 09.12.2025).
8. DCAF. The Security Sector Legislation of Ukraine. Geneva, 2014. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Book_LAW-engl_PRESS.pdf (Дата звернення: 09.12.2025).
9. United Nations Development Programme. Human Development Report 1994. New York: UNDP, 1994. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostat.pdf> (Дата звернення: 09.12.2025).
10. Commission on Human Security. Human Security Now. New York, 2003. URL: <https://reliefweb.int/report/world/human-security-now-protecting-and-empowering-people> (Дата звернення: 09.12.2025).

11. Sphere Association. The Sphere Handbook. Geneva, 2018. URL: <https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-Handbook-2018-EN.pdf> (Дата звернення: 09.12.2025).
12. IASC. Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva, 2007. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/iasc-guidelines-for-mental-health-and-psychosocial-support-in-emergency-settings> (Дата звернення: 09.12.2025).
13. WHO. Emergency Care System Framework. Geneva, 2018. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/who-emergency-care-system-framework> (Дата звернення: 09.12.2025).
14. WHO. Resolution on Emergency and Trauma Care. Geneva, 2019. URL: <https://www.who.int/news/item/27-05-2019-72nd-world-health-assembly-adopts-resolution-on-emergency-and-trauma-care> (Дата звернення: 09.12.2025).
15. Hansen K. та ін. Updated Framework on Quality and Safety in Emergency Care. BMC Health Services Research, 2020. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7413575/> (Дата звернення: 09.12.2025).
16. Böbel S. та ін. Strengthening the WHO Emergency Care Systems Framework... BMC Health Services Research, 2025. URL: <https://doi.org/10.1186/s12913-025-12465-7> (Дата звернення: 09.12.2025).
17. Orth U. Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. Social Justice Research, 2002. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1021210323461> (Дата звернення: 09.12.2025).
18. Campbell R., Raja S. Secondary Victimization of Rape Victims. Violence and Victims, 1999. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10606433/> (Дата звернення: 09.12.2025).
19. Council of Europe. European Convention on Human Rights — Official Texts. URL: <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights> (Дата звернення: 09.12.2025).
20. Le Monde. Immigration: Nine European Countries Seek to Weaken the ECHR. 2025. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/05/27/immigration-nine-european-countries-look-to-weaken-the-european-court-of-human-rights_6741721_4.html (Дата звернення: 09.12.2025).
21. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (Дата звернення: 09.12.2025).
22. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Дата звернення: 09.12.2025).
23. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (Дата звернення: 09.12.2025).
24. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (Дата звернення: 09.12.2025).
25. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*, 2025, с. 7–9.
26. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори та політики забезпечення. *Нотатки сучасної науки*, 2025, № 28, с. 10–14.
27. Ящук П. В. Стійкість у системі національної безпеки: концепція вітальної компоненти та вітальної безпеки. *Advanced Top Technology*, 2025, с. 6–8.
28. Ящук П. В. Вітальна безпека вразливих верств населення в умовах загроз терористичного характеру та інших форм насильства: практичний порадник. — Вінниця: ТОВ «Твори», 2025. — 104 с.

References:

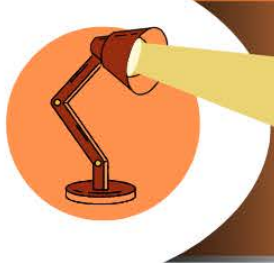
1. United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. Paris: UN General Assembly. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

2. United Nations. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. New York, NY: UN General Assembly. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
3. International Committee of the Red Cross. (2010). *The Geneva Conventions of 12 August 1949* (Consolidated text). Geneva: ICRC. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
4. Council of Europe. (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (as amended). Retrieved December 9, 2025, from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). Retrieved December 9, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
6. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [Code of Civil Protection of Ukraine]. (2012). Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved December 9, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> [in Ukrainian].
7. Geneva Academy & International Committee of the Red Cross (ICRC). (2012). *Code of Civil Protection of Ukraine (2012)*. Retrieved December 9, 2025, from <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/code-civil-protection-ukraine-2012>
8. DCAF. (2014). *The Security Sector Legislation of Ukraine*. Geneva: DCAF. Retrieved December 9, 2025, from https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Book_LAW-engl_PRESS.pdf
9. United Nations Development Programme. (1994). *Human Development Report 1994*. New York, NY: UNDP. Retrieved December 9, 2025, from <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf>
10. Commission on Human Security. (2003). *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, NY: Commission on Human Security. Retrieved December 9, 2025, from <https://reliefweb.int/report/world/human-security-now-protecting-and-empowering-people>
11. Sphere Association. (2018). *The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response* (4th ed.). Geneva: Sphere. Retrieved December 9, 2025, from <https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-Handbook-2018-EN.pdf>
12. Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2007). *Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. Geneva: IASC. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.who.int/publications/i/item/iasc-guidelines-for-mental-health-and-psychosocial-support-in-emergency-settings>
13. World Health Organization (WHO). (2018). *Emergency care system framework*. Geneva: WHO. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.who.int/publications/i/item/who-emergency-care-system-framework>
14. World Health Organization (WHO). (2019). *72nd World Health Assembly adopts resolution on emergency and trauma care*. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.who.int/news/item/27-05-2019-72nd-world-health-assembly-adopts-resolution-on-emergency-and-trauma-care>
15. Hansen, K., et al. (2020). Updated framework on quality and safety in emergency care. *BMC Health Services Research*. Retrieved December 9, 2025, from <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7413575/>
16. Böbel, S., et al. (2025). Strengthening the WHO Emergency Care Systems Framework: Insights from an integrated, patient-centered approach in the Copenhagen Emergency Medical Services system—A qualitative system analysis. *BMC Health Services Research*, 25, Article 401. <https://doi.org/10.1186/s12913-025-12465-7>
17. Orth, U. (2002). Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings. *Social Justice Research*, 15(4), 313–325. <https://doi.org/10.1023/A:1021210323461>

18. Campbell, R., & Raja, S. (1999). Secondary victimization of rape victims: Insights from mental health professionals who treat survivors of violence. *Violence and Victims*, 14(3), 261–275. Retrieved December 9, 2025, from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10606433/>
19. Council of Europe. (2025). *European Convention on Human Rights—Official texts, amendments and protocols*. Retrieved December 9, 2025, from <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>
20. Le Monde. (2025, May 27). Immigration: Nine European countries seek to weaken the European Court of Human Rights. *Le Monde*. Retrieved December 9, 2025, from https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/05/27/immigration-nine-european-countries-seek-to-weaken-the-european-court-of-human-rights_6741721_4.html
21. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”]. (2015, May 12). Retrieved December 9, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> [in Ukrainian].
22. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» [Law of Ukraine “On the National Security of Ukraine”]. (2018, June 21). Retrieved December 9, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].
23. Zakon Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia» [Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care]. (1992, November 19). Retrieved December 9, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> [in Ukrainian].
24. Zakon Ukrainy «Pro sotsialni posluhy» [Law of Ukraine “On Social Services”]. (2019, January 17). Retrieved December 9, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> [in Ukrainian].
25. Yashchuk, P. V. (2025). Dyskurs vitalnoi bezpeky liudyny v umovakh viiny ta kryzovykh transformatsii [The discourse of vital security of a person in conditions of war and crisis transformations]. *Creative Space*, 31, 7–9. [in Ukrainian].
26. Yashchuk, P. V. (2025). Pyramida vitalnoi bezpeky osoby: metodolohiia, rivni, indykatory ta polityky zabezpechennia [The pyramid of vital security of an individual: Methodology, levels, indicators and policies of provision]. *Notatky suchasnoi nauky*, 28, 10–14. [in Ukrainian].
27. Yashchuk, P. V. (2025). Stiikist u systemi natsionalnoi bezpeky: kontseptsiiia vitalnoi komponenty ta vitalnoi bezpeky [Resilience in the system of national security: The concept of the vital component and vital security]. *Advanced Top Technology*, 13, 6–8. [in Ukrainian].
28. Yashchuk, P. V. (2025). *Vitalna bezpeka vrazlyvykh verstv naseleння v umovakh zahroz terorystychnoho kharakteru ta inshykh form nasylstva: praktychnyi poradnyk* [Vital security of vulnerable population groups under terrorist threats and other forms of violence: Practical guide]. Vinnytsia: TOV “Tvory”. (104 p.) [in Ukrainian].

